

Цьолик Н. М.

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ «НА ВИСОКІЙ ПОЛОНІНІ» СТАНІСЛАВА ВІНЦЕНЗА

Анотація. Творчість прозаїка та есеїста Станіслава Вінценза займає одне з перших місць в історії українсько-польських літературних зв'язків. Польською мовою було написано твір, задуманий та відчутий по-гуцульськи. Темою статті є аналіз українських перекладів епопеї «На високій полонині» Станіслава Вінценза – багатокультурної та різнобарвної мозаїки народних образів. Увага передусім зосереджена на перекладацьких працях Богдана Сенежака, Романа Гнатіва та Тараса Прохаська.

Ключові слова: Вінценз, культура, переклад, «українська школа», багатокультурність, позасюжетні елементи.

Інформація про автора: Цьолик Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра іноземних мов і перекладу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Електронна адреса: nata_cl@ukr.net

Tsolyk N.

UKRAINIAN TRANSLATION OF STANISLAV VINCENZ “NA VYSOKII POLONYNI”(ON HIGH POLONINE)

Abstract. Creativity of the prose writer and essayist Stanislav Vincenza ranks one of the first places in the Ukrainian-Polish literature. The author started the work on the epos in 1930. In 1936 the first chapter was published in Warsaw.

The next part of the work was completed and published at the end of the 70s and at the beginning of the 80s in XX century. The work originally designed and deep-felt in Hutsul ideas was written in Polish. The language and the theme of the epos continue the best traditions of the so-called “Ukrainian School” in Polish romanticism.

A reader mistakes the meaning of some lexemes such as homonyms, toponyms, dialecticisms and they should be interpreted. That's why the author explains the Hutsul words at the end of the book. The vocabulary lists above two hundred language units. Besides the main narrator the characters who are often the real historical people tell the story. The use of the following elements creates the entire idealized model of the region as well as its citizens.

The topic of the article is to analyze the Ukrainian translation of Stanislav Vincenz “Na Vysokii Polonyni”(On High Polonine) as a collection of multicultural and many-sided variety of folk characters. In 1997 the Lviv publishing house “Chervona Calyna” published the Ukrainian translation of “Na Vysokii Polonyni”(On High Polonine) printed by Warsaw publishing house in 1936 (by the translators Bogdan Senezhak and Roman Gnativ). In 2011 the “Lileya-NV” publishing house printed the book “Na Vysokii Polonyni”(On High Polonine) the translation from Polish by Taras Prokhaska with the participation of the Republic of Poland Embassy and the Polish Institute in Kiev.

The separate volumes deal with the stories, songs, beliefs, both original and legendary characters, parables and Hutsul region ethnological sketches. A book series has become a literature sample relating to definite region but also it encompasses the universal values common to humankind as well as to history, present and past, nature and culture.

The author is looking for values undisturbed by civilization in the shepherds' ordinary life. The book has become of interest to the Ukrainian reader so in 2018 the publishing house “Lileia-NW” reprinted the book “Na Vysokii Polonyni”(On High Polonine) the translation from Polish by Taras Prokhaska. The graphic design of the book is changed but all texts are unchanged. The translator's comment relating to the date of the “Na Vysokii Polonyni”(On High Polonine) first edition in 1938 remains unclear. Ukrainian translations of the epos give the Ukrainian reader the opportunity to know reality through the prism of Stanislav Vincenz.

Key words: Vincenz, culture, translation, “Ukrainian School”, multiculturalism, non-narrative characters.

Information about author: Tsolyk Nataliia, Candidate of Philology, Associate Professor, Foreign Languages and Translation department, Lesia Ukrainka Eastern European University.

E-mail: nata_cl@ukr.net

Ciołyk N.

TŁUMACZENIA UKRAIŃSKIE „NA WYSOKIEJ POŁONINIE STANISŁAWA VINCENZA”

Streszczenie. Twórczość pisarza i eseisty Stanisława Vincenza jest na jednym z pierwszych miejsc w historii ukraińsko-polskich związków literackich. W języku polskim zostało napisane dzieło, poczęte i odczuwane po huculsku. Tematem artykułu jest analiza

ukraińskich przekładów epickich «Na wysokiej połoninie» Stanisława Vincenza – wielokulturowej i barwnej mozaiki ludowej wyobraźni. Uwaga skupia się głównie na pracach tłumaczeniowych Bogdana Seneżaka, Romana Hnatiwa i Tarasa Prochaśka.

Słowa kluczowe: Vincenz, kultura, tłumaczenie, „szkoła ukraińska”, wielokulturowość, obudowa tekstu literackiego.

Nota o autorze: Ciołyk Natalia, doktor filologii, docent, katedra języków obcych i tłumaczenia, Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki.

E-mail: nata_cl@ukr.net

Станіслав Вінценз почав працювати над епопеєю «На високій полонині/ Na wysokiej połoninie» у 1930 році. Перший том книги – «Правда старовіку¹/ Prawda starowieku» – у 1936 році вийшов друком у варшавському видавничому товаристві «Рій/ Rój». Видання складалося з трьох книг («За голосом трембіти/ Za głosem trembity», «Лісові люди/ Ludzie lasowie», «Історія слободи або кінець опришківства/ Dzieje Słobody»), епілогу та словника. Цей том не однозначно оцінили критики: «uznany został za wysokoartystyczną epopeję (Jan St. Bystron), cenny zapis etnograficzny (K. Górski), ale też nazwany «nieudolnym gadulstwem» (K. Wyka) [8, с. 8].

Після «першої книги багатотомного полотна про Гуцульщину та її талановитих мешканців» [1, с. 12] автор протягом довгих років працював над продовженням твору. У Лондоні в сімдесятих роках вийшли частини «Звада/ Zwada» та «Листи з неба/ Listy z nieba», а на початку вісімдесятих – «Барвінковий вінок/ Barwinkowy wianek».

Твір «На високій полонині» не раз ставав предметом дослідження таких літературознавців як Яцек Кольбушевський, Ян Пещачович, Ольга Дучимінська, Ришард Лужний, Мірослава Олдаковска-Куфльова та ін. Більшість дослідників звертають увагу на своєрідність особистості та стилю автора. Дуже тяжко визначити місце Станіслава Вінценза в літературі. Він пише польською мовою про українських гуцулів, котрих не існує в польській культурі. Існує думка, що порівнюючи польську та гуцульську культури автор адресує текст до широкого кола польських читачів. «Kultura polska jest: katolicka, nacjonalistyczna (my mówimy: patriotyczna), centralistyczna (skupiona głównie wokół wielkich miast), zamknięta (ksenofobiczna); kultura huculska w tetralogii jest: grekokatolicka, tolerancyjna (wielonarodowa), peryferyjna, otwarta (także pod względem granic) ... Z tego punktu widzenia dzieło Vincenza nie tyle wpisuje się w kulturę polską, ile staje dokładnie naprzeciw niej, przystawione jak zwierciadło tuż przy twarzy, by zdemaskować nałożony na polskość narodowy makijaż.» [8, с. 10]. Станіслав Вінценз

пише у ХХ столітті твір польською мовою для поляків, відкриває читачам глибини гуцульської культури, таким чином ніби продовжує найкращі традиції так званої «української школи» польського романтизму. На це звертає увагу Ришард Лужний, досліджуючи своєрідний діалект Гуцульщини [6, с. 213].

Мова «Правди старовіку» насичена українськими, русизмами у карпатському звучанні, котрі дуже помітні у польському тексті. Деякі лексеми – омоніми, топоніми, діалектизми – не зрозумілі читачеві і потребують окремого тлумачення. Саме тому автор у кінці тому подає пояснення гуцульських слів, словник цей містить понад двісті мовних одиниць.

У книзі детально описано буденне життя гуцулів, їхній побут, вирощування рослин, пасіння худоби, будівництво домівки, танці, обряди. Окрім основного оповідача, розповідь ведуть герої твору, часто реальні історичні персонажі. Усе це створює єдину ідеалізовану картину регіону та його мешканців. Як і представники «української школи» Вінценз користується позасюжетними елементами твору. Така «книжка в книжці» мала не лише доповнювати знання читача, а й створювати ілюзію відповідності літературного задуму історичній правді [7, с. 165]. важливим записником спадщини письменника є передмови, – авторські коментарі, – до окремих літературних творів. Створення та представлення певного світу відбувалося з метою прив'язання читача до його цінностей, як один із способів впливу на дійсність. Передмови, репліки, коментарі які додавав до своїх творів Вінценз, є елементом своєрідної стратегії переконання. Вони пояснюють читачеві значення твору, розтлумачують неоднозначні літературні ідеї, повертають з минулого те, що, на думку автора, є актуальним і сьогодні. За допомогою авторських додатків у читача складається цілісне враження про Україну, традиції, великі і малі населені пункти та ін. [5, с. 275]. Інша частина текстів присвячена героїзму опришків, котрі стали борцями за вільне життя та права. Вінценз був прихильником філософії Платона, вірив в те, що

¹ Існують варіанти перекладу, наприклад «Передвічна правда». У різних українських перекладах зустрічаємо відмінності перекладу назв творів

не тільки людина має душу, а й оточуючий світ. На початку книги «На високій полонині» замість епіграфа подає уривок «Законів» Платона. Ідеалізоване гуцульське суспільство опирається на цінності свободи та толерантності.

Окремі томи містять подання, пісні, вірування, справжні і легендарні постаті, притчі, етнологічні нариси з Гуцульщини. Серія є прикладом літератури, що стосується конкретного регіону, але вона має загальнолюдські універсальні цінності та стосується історії, сьогодення та минулого, природи та культури. Автор в простому житті пастухів шукає цінності непошкоджені цивілізацією. Відразу після публікації першого тому епопеї вийшло близько двадцяти рецензій різними мовами: українською, польською, італійською, англійською. У них зверталася увага на існування твору ніби поза часом, адже автор не шукав матеріалів по музеях чи публікаціях, а брав їх зі своєї душі. «Замість відтворювати дійсність, подає ... художню візію гуцульського світу замкненого у собі первісного і рухливого життя. Це не є ... відтворенням загубленої вже минулості, не є кроком назад, не є історичною повістю або псевдоісторичною: все тут відбувається поза межами часу, може бути сприйнятим і як сучасність, і як далеке минуле» [1, с. 14]. Ольга Дучимінська була особисто знайома зі Станіславом Вінцензом, саме вона спробувала звернути увагу українців на твір «На високій полонині». Письменниця згадує: «ще у 1932 р. мені доводилося читати уступи з вищезгаданої книжки, переможені на німецьку мову, поміщені в швейцарських часописах» [1, с. 14].

У 1946 році у журналі «Радянський Львів» у перекладі Петра Козланюка було опубліковано уривок з книги, присвячений Олексі Довбушу. На той час Вінценз жив за кордоном, можливо тому окремого видання українською мовою так і не було зроблено. На початку сімдесятих років ХХ століття у тому ж журналі, котрий на той час мав назву «Жовтень», друкується переклад першої частини «На високій полонині» у перекладі Богдана Сенежак. В Європі вийшли друком переклади німецькою, єврейською, англійською мовами.

У 1997 році львівське видання «Червона калина» видало український переклад «На високій полонині», здійснений за варшавським виданням 1936 року. «Понад півстоліття історико-етнографічний твір Станіслава Вінценза захоплює читачів Польщі, Німеччини, Італії, Угорщини,

Англії. Видавництво «Червона калина» вперше повертає українському читачеві із вимушеного советського забуття гідне прізвище автора і його талановитий твір про Верховину, минуле гуцулів, їх звичаї, побут, легенди» [1, с.15]. Передмову до видання написав Володимир Полек, котрий особисто зустрічався зі Станіславом Вінцензом у 1966 році в Лозанні. Із дев'ятнадцятої до двісті шістдесят першої сторінки переклад здійснив Богдан Сенежак. До кінця (чотириста сорок дев'ята сторінка) книгу переклав Роман Гнатів. Це видання не містить ані «Закону» Платона, ані словника з поясненням слів. Відсутні також частина пісень, наприклад, остання пісня «Кінець давнини». Деякі пісні у тексті подаються зі значним скороченням. У цьому виданні подано не всі частини трьох книг. Книга I містить лише сім творів, з вісімнадцяти в польській версії; книга II складається з двадцяти двох творів у оригіналі, тоді як український переклад лише з дев'яти. Найповніше в перекладі представлено III книгу – п'ятнадцять творів з шістнадцяти.

За підтримки Посольства Республіки Польщі та Польського Інституту у Києві у 2011 році видавництво «Лілея-НВ» видало книгу «На високій полонині» у перекладі з польської Тараса Прохаська. Перекладач в передмові зазначає: «коли читаєш Вінценза, здається, що все навколо стає таким, як він пише... Не дивно, що лише від нього про Гуцульщину знають у світах» [2, с. 4].

У книзі розміщено рисунок з титулу першого видання книжки 1936 року. Як і в польській версії книга розпочинається словами Платона про правду. У кінці видання подано словник з поясненням гуцульських слів та коротку інформацію про автора книги.

Словник у перекладі з польської Тараса Прохаська містить багато полонізмів: *банкнот, прибраний син, коц, кохля, відпуст* [2, с.632-637]. Більшість слів знаходимо і в словнику до другої частини епопеї [4, с.727-731].

У різних виданнях перекладів українською назви частин творів звучать по різному. Порівняймо видання 1997 та 2011 року:

Чари та обряди

(Про гуцульську магію)

Оповідь Фоки

Традиція про опришків

Вирок пісні

Голови, гніздо лєнінське

*Дмитрик із роду Василюкових
Легінницький рій
Крилаті змії на хвилях
Тяжка весна
Кінець опришків*

Чорне і біле

(Про гуцульську магію)

*Свідчення Фоки
Переказ про опришків
Вирок
Голови, гніздо молодецьке
Дмитрик з роду Василюкового
Юнацький рій
Літуні хвильові
Туга весна
Кінець опришкам*

Видання 1997 та 2011 року мають відмінності і у оформленні частин книги. Найчастіше скорочену форму має текст у перекладі Богдана Сенежака. Наприклад, не має опису Довбушевої криниці, або текстів пісень про коня чи про сонце [2, с. 21, 29, 142]. Зустрічаємо скорочення тексту і у виданні 2011 року. Наприклад, закінчення частини «Примівки і примівники» коротша у кілька разів [2, с. 156]. Вона присвячена магії «що просякла все життя гуцулів. І тепер ще побутує... Така магія різноманітність та скрашує життя, хоча іноді й ускладнює його. А часом і полегшує» [1, с. 90]. Частина «Чари та обряди (Про гуцульську магію)» з 1997 року не має поділу на окремі частини, як відповідна частина «Чорне і біле (Про гуцульську магію)» у перекладі Тараса Прохаська.

Частина «Кінець давнини» подана у скороченій версії і трохи змінена за змістом у порівнянні з польським текстом. Наприклад, у українському виданні 2011 року пропущено рядки вірша:

*Cóż tam porabia nasza warstwa ninie?
Czy też drużyna jak starodawna?
Czy warzą piwa na święte gody,
Dla świętych Zborów czy sycą miody,
Czyli w kościołach modlą się szczerze,
Czyli się kłonią Tajnej Wieczerzy,
Czy starowieczną wciąż dzierżą wiarę?
Prawdę słobodną — jak ojce stare.
W drużynę dawną i za starych ludzi,
Świat nienawistką lichą dziś się judzi...
Żona mężowi truj-ziele warzy...
Tak się minęła prawdeczka stara,
Prawdeczka stara, słobodna wiara.*

Дещо інше значення мають слова у польській версії ніж в українському перекладі, наприклад,:

*Haj w lasku, w lasku na złotym piasku
Rośnie drzewina tęga, wysoka,
Tęga, wysoka – w korzeń głęboka...*

*Гей, в ліску на жовтім піску
Росте деревце тонке, високе
Тонке, високе – в корінь глибоке ...*

Якщо кольори *золотий* та *жовтий* можуть бути синонімами, то слово *tęgi* у польській мові має значення *товстий, грубий*, а не *тонкий*, як у перекладі. Далі замінено слова *кум* і *кума*:

Już kum nie chodzi z Wieczerzą do kuma
Шо кум до куми з вечерев не йде

Бачимо деякі неточності (у порівнянні з оригіналом та виданням 1997 року), наприклад: «збирає воду з дев'яти джерел» [1, с. 80], «збирає воду з дванадцяти джерел» [2, с. 141], «zaopatrył się w wodę nie nadproczynaną z dziewięciu źródeł» [8, с. 142]. Варіативність перекладу може стати основою ґрунтового наукового дослідження.

У 2018 році видавництво «Лілея-НВ» перевидало книгу «На високій полонині» у перекладі з польської Тараса Прохаська. Змінено графічне оформлення книги, усі тексти подано без змін. Не зрозумілою залишається у слові від перекладача зміна дати першого видання «На високій полонині» на 1938 рік [3, с.4]. Безсумнівною залишається твердження: «З Вінцензом почувася, як з повним місяцем, який своїм освітленням підтверджує реальність того рельєфу, який сотні разів бачив при максимальному сонячному освітленні. «На високій полонині» є розшифрованим генетичним кодом Гуцулії» [3, с.2]. Станіслав Вінценз ніколи не заперечував приналежність гуцулів до українського народу, хоча завжди підкреслював багатокультурність Гуцульщини. На перший погляд, для сучасного читача величина творів, своєрідність мови навіть в українському перекладі, можуть стати на заваді унікального прочитання твору. Натомість на сторінці видавництва Лілея-НВ у Facebook зазначено, що про перевидання цієї книжки читачі просили найчастіше [10].

За підтримки Інституту книжки в Кракові у 2018 році здійснено видання другої книги епопеї «На високій полонині» – «Нові часи (Чва-

ри)», котра складається із трьох частин («Джерела», «Рубачі», «Весняні води»). У кінці книги подано пояснення гуцульських слів. Дія роману відбувається наприкінці XIX століття з гуцульськими обрядами, щоденними клопотами, характеристиками героїв, адже тут зібрано величезний етнографічний матеріал про побут, звичаї, духовну культуру гуцулів. У книжці переплітаються різні жанри: то вона звучить як поетична проза, то як етнографічний нарис, легенда, публіцистика. З польської переклад здійснив Володимир Павлів.

Перший том циклу «На високій полонині» розповідає про архаїчну народну культуру гуцулів як творення міфічного і магічного мислення, на основі переконань про циклічну зміну часу та заперечення існування історії. У другому томі показано зміну сукупної гуцульської свідомості, викликану певними історичними подіями. «*Wszystko właściwie jest u niego*

specyficzne: język, gatunek literacki, religijność, rozumienie kultury, folkloru – żaden ze składników dzieła Vincenza nie został przez badaczy uznany za typowy, natomiast zgodnie podkreśla się jego oryginalność i niepowtarzalność» [9, с.8]. Книги будуть цікавими для сучасного читача, лише тоді, коли він зверне особливу увагу на суть обох частин, адже в них йдеться про актуальні проблеми сьогодення.

Станіслав Вінценз врятував від забуття почуті в дитинстві перекази, легенди, пісні, написавши величний твір. Українці вдячні за збереження історії про гуцульський край та його людей. Цінність «На високій полонині» полягає не лише з погляду фольклористики чи етнології, а й з погляду мистецько-літературного відтворення гуцульської дійсності у всіх її вимірах. Українські переклади епопеї дають можливість українському читачеві пізнати цю дійсність через призму Станіслава Вінценза.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінценз С. Ф. На високій полонині. Правда старовіку. Львів: Червона калина, 1997. 452 с.
2. Вінценз С. Ф. На високій полонині. Ів.-Фр.: Лілея-НВ, 2011. 640 с.
3. Вінценз С. Ф. На високій полонині. Ів.-Фр.: Лілея-НВ, 2018. 544 с.
4. Вінценз С. Ф. На високій полонині. Кн. 2. Нові часи (Чвари). Харків: Фоліо, 2018. 731 с.
5. Цьолик Н. М. Роль позасюжетних елементів у творах Міхала Чайковського. Київські полоністичні студії. Т. XIX. К., 2012. С. 273-278
6. Łużny Ryszard. Vincenz a kultura ludowa Rusinów. *Studia o Stanisławie Vincenzie*. Lublin-Rzym, 1994. S. 201-214.

REFERENCES

1. Vincenz S. F. *On High Polonine. The Old-fashioned History*. [Na vysokii polonyni. Pravda staroviku] Lviv, 1997, 452 p. (in Ukrainian).
2. Vincenz S. F. *On High Polonine*. [Na vysokii polonyni] Iv.-Fr., 2011, 640 p. (in Ukrainian).
3. Vincenz S. F. *On High Polonine*. [Na vysokii polonyni] Iv.-Fr., 2018, 544 p. (in Ukrainian).
4. Vincenz S. F. *On High Polonine. Book 2. Modern times (Strife)*. [Na vysokii polonyni. Kн. 2. Novi chasy (Chvary).] Kharkiv, 2018, 731 p. (in Ukrainian).
5. Tsolyk N. M. *The role of the Contradictory Elements in the Michal Tchaikovsky Works*. [Rol pozasiuzhetnykh elementiv u tvorakh Mikhala Chaikovskoho] In *Kyivski polonistychni studii*, 2012, volume XIX, pp. 273-278 (in Ukrainian).

7. Sosnowska Danuta. *Ambivalencje i sprzeczności: o dziwnych Kozakach w polskiej literaturze romantycznej*. *Warszawskie Zesz. Ukrainozn.* pod red. S. Kozaka. 1994. № 5. S. 165-171.
8. Vincenz Stanisław. *Na wysokiej połoninie*. Instytut wydawniczy PAX. W-wa, 1980. 580 s.
9. Zajas Krzysztof. *Stanisław Vincenz i Europa kultur. «Київські полоністичні студії»*. Т. XIX. К.:Університет «Україна», 2012. 544 с
10. <https://www.facebook.com/pg/lileyanv/posts> 14 вересня 2018 р.
11. https://pl.wikisource.org/wiki/Plik:Stanisław_Vincenz_-_Na_wysokiej_połoninie_Pasmo_I.djvu

6. Łużny Ryszard. *Vincenz and the Ruthenians' Folk Culture. Studies of Stanisław Vincenza*. Lublin, 1994, pp. 201-214 (in Polish).
7. Sosnowska Danuta. *Ambivalences and Contradictions: about Strange Cossacks in Polish Romantic Literature*. Warsaw, 1994, pp. 165-171 (in Polish).
8. Vincenz Stanisław. *On High Polonine*. Warsaw, 1980, 580 p. (in Polish).
9. Zajas Krzysztof. *Stanisław Vincenz and Europe culture*. In *Kyivski polonistychni studii*, 2012, volume XIX, p. 544 (in Polish).
10. <https://www.facebook.com/pg/lileyanv/posts> September,14, 2018
11. https://pl.wikisource.org/wiki/Plik:Stanisław_Vincenz_-_Na_wysokiej_połoninie_Pasmo_I.djvu